

המקורות, השימושים וההכנסות

1. קווי ההתפתחות העיקריים

את שנת 1976 איפיינו אותם קווי התפתחות ששררו במשך ב-1975, ועוצמתם אף גברה: התוצר הלאומי הגולמי, שעלה ב-1975 בכ-2 אחוזים, עלה ב-1976 באחוז אחד בלבד. התוצר המקומי הגולמי של הסקטור העסקי לא עלה כלל השנה, לאחר שעלה ב-1.5 אחוזים ב-1975. כתוצאה מהתפתחויות בתוצר, היה התוצר בכוח (הפוטנציאלי), כלומר זה שניתן היה להפיקו תוך ניצול מלא של גורמי הייצור — ולולא היתה קיימת בעיה חריפה במאזן התשלומים — גבוה בכ-15—20 אחוזים מהתוצר בפועל, ב-1976¹. למרות זאת, לא התפתחה אבטלה גלויה עד 1976, בשל מספר סיבות: בחלקו נבע הדבר מהאטה בגידול הצע העבודה, ובחלקו — מהצטברות אבטלה סמויה. תהליך מקביל להתפתחויות אלה היה עליית מחירים, בשיעור של 25—30 אחוזים בשנה במוצע שנתי (מחירי התוצר הלאומי הגולמי עלו ב-1976 ב-25 אחוזים). עליית המחירים היתה גבוהה יותר במשך השנה.

הסיבה להאטה, ובשנה האחרונה — לקיפאון בגידול התוצר, נעוצה בעיקרה במדיניות הממשלתית המרסנת. זו התבטאה בירידה בצריכה הציבורית המקומית ובהשקעות הממשלתיות, ובעלייה ניכרת במסים העקיפים והישירים, כדי לצמצם את הביקוש של הסקטור הפרטי. הסקטור הפרטי הגיב בירידה גדולה בשיעור החיסכון שלו, דבר שמיתן את השפעת המדיניות המרסנת. עודף הביקוש של הסקטור הציבורי (כלומר, עודף ההוצאות לסחורות ושירותים על ההכנסות ממסים) ירד ריאלית בכ-20 אחוזים ב-1976, לאחר שב-1975 כבר נבלם גידולו². הירידה בעודף הביקוש של הסקטור הציבורי היתה ברוב המקרים פרי מדיניות ריסון מכוונת, שננקטה על רקע החמרת הגירעון במאזן התשלומים מאז מלחמת יום הכיפורים; עודף היבוא גדל בתקופה זו במידה ניכרת ביותר, וצעדי המדיניות נועדו לצמצם את היבוא בדרך של האטת הפעילות המקומית — בטווח הקצר — ועידוד היצוא, בטווח הארוך. למרות יעדי הריסון של המדיניות, ננקטו בכמה מגזרים צעדי מדיניות סותרים: כך גדל מספר המועסקים בסקטור הציבורי בשנתיים האחרונות, והדבר נוגד את היעד המוצהר של הסבת גורמי הייצור, מן השירותים — ליצוא. הפעולות שננקטו בשוק ההון, ובעיקר הורדת שיעור ההצמדה על איגרות חוב ממשלתיות, הביאו, לירידה בשיעור החיסכון ולעלייה בצריכה הפרטית.

¹ יחד עם זאת יש לזכור, שהפסד התוצר מנקודת הראות של הטווח הארוך נמוך יותר, שכן בגלל קיום כושר ייצור עודף ניתן יהיה להגדיל תוצר בעתיד מעבר לגידול בגורמי הייצור ובפריון.

² הדיון כאן הוא בעודף הביקוש, כאשר מתייחסים למסים על היבוא ולסובסידיות ליצוא כתחליף להתאמת שער המטבע. גם עודף הביקוש, המתקבל תוך כדי הכללת זרמים אלה בעודף הביקוש, מורה על מגמות דומות (ראה פרק י"א: הסקטור הציבורי).

המקורות והשימושים

1976	1975	1974	1973	
(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)				
ה מק ו ר ו ת				
95,317	75,329	54,272	37,621	1. תוצר לאומי גולמי
73,915	56,805	38,466	26,910	2. ערך היבוא בשוק המקומי ¹
מזה :				
				3. ערך היבוא בשוק המקומי, למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר ²
58,660	43,550	30,895	19,376	4. עודף היבוא (14) — (2)
34,664	30,153	20,054	14,091	5. סך המקורות לשימושים מקומיים (4) + (1)
129,981	105,482	74,326	51,712	6. סך כל המקורות (2) + (1)
169,232	132,134	92,738	64,531	
ה ש י מ ו ש י ם				
61,160	45,668	32,640	21,817	7. צריכה פרטית
41,435	34,049	22,073	16,396	8. צריכה ציבורית
26,610	21,090	15,250	9,806	9. צריכה ציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
11,150	8,155	5,710	4,145	10. מזה : צריכה ציבורית אורחית
27,386	25,765	19,613	13,499	11. השקעה גולמית מקומית ³
27,149	25,508	18,934	12,592	12. השקעה גולמית מקומית, למעט אניות ומטוסים
129,981	105,482	74,326	51,712	13. סך כל השימושים המקומיים (11) + (8) + (7)
39,251	26,652	18,412	12,819	14. ערך היצוא בשוק המקומי ⁴
39,058	26,613	18,343	12,782	15. ערך היצוא בשוק המקומי, למעט אניות ומטוסים
				16. סך כל השימושים, למעט אניות ומטוסים
153,977	118,879	85,167	56,997	17. יבוא ביטחוני ישיר ² (15) + (12) + (9) + (7)
169,232	132,134	92,738	64,531	18. סך כל השימושים (14) + (13)
3,562	2,840	1,673	1,147	19. תשלומים לגורמי ייצור בחוץ לארץ, נטו
98,879	78,169	55,945	38,768	20. תוצר מקומי גולמי (18) + (1)
10,162	7,996	5,788	3,730	21. תוצר גולמי של שירותי ד"ר
16,727	12,831	9,263	6,799	22. תוצר שירותים ציבוריים ומלכ"ר
71,990	57,342	40,894	28,239	23. תוצר מקומי גולמי של סקטור עסקי (21) — (20) — (19)

ה ע ר ה : במאי 1977 תוקנו נתוני התשבונאות הלאומית החל מ-1968.

(1) היבוא על בסיס סייפ בשער החליפין האפקטיבי, והוא כולל את היבוא מהשטחים המוחזקים ואינו כולל תשלומי ריבית של הסקטור הציבורי.

(2) ההגדרה שונתה (לפי ההגדרה הקודמת, כללה הסדרה רכיב של יצוא אניות ומטוסים).

(3) בניכוי יצוא אניות ומטוסים.

(4) היצוא על בסיס פו"ב בשער החליפין האפקטיבי, והוא כולל את הייצוא לשטחים המוחזקים ואינו כולל את תקבולי ריבית של הסקטור הציבורי.

(5) שיעור השינוי בכמות מחושב במחירים קבועים של שנת הבסיס 1970.

1973 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת

ב מחיר					ב כמות ⁶				
1976	1975	1974	1973	ממוצע 1971 1972	1976	1975	1974	1973	ממוצע 1971 1972
(אחווים)					(אחווים)				
25.4	35.9	35.3	20.8	13.4	0.9	2.1	6.6	5.6	11.3
33.9	43.0	39.3	20.2	18.2	-2.8	3.3	2.6	34.0	7.0
32.8	44.4	42.9	20.4	17.2	1.4	-2.4	11.6	15.5	12.2
43.8	43.9	43.0	17.5	23.3	-20.1	4.5	-0.5	92.1	-8.7
28.5	38.2	37.1	21.9	15.0	-4.1	2.7	4.9	-18.8	7.4
28.8	38.9	36.8	21.1	14.5	-0.6	2.6	5.0	15.4	9.8
28.6	40.0	38.5	19.6	13.5	4.1	0.0	8.0	9.3	7.0
32.0	39.6	31.8	21.2	17.6	-7.8	10.5	2.1	46.4	-0.3
29.5	38.4	36.3	22.4	15.1	-2.6	0.0	14.1	19.0	5.7
30.1	34.0	32.5	27.3	16.7	5.1	6.6	4.0	6.9	6.5
24.2	33.8	41.5	25.0	15.0	-14.4	-1.8	2.7	10.4	17.2
24.2	34.3	40.8	24.7	15.1	-14.3	0.3	6.8	5.5	18.1
28.5	38.3	36.9	21.9	15.0	-4.1	2.6	5.0	18.8	7.4
30.0	41.6	36.0	18.2	15.4	13.3	2.2	5.6	3.6	19.3
30.0	41.7	37.4	18.1	15.4	12.9	2.4	5.6	3.9	19.0
28.1	38.8	38.1	20.8	14.6	1.1	0.6	8.2	8.7	11.6
28.8	38.9	36.9	21.1	15.1	-0.6	2.6	5.0	15.4	9.8
17.8	61.5	37.1	20.8	17.9	6.5	5.1	6.4	83.6	9.0
25.2	36.7	35.4	20.9	17.0	1.0	2.2	6.6	6.9	11.3
16.7	28.3	42.2	31.9	21.7	8.9	7.7	9.1	10.5	10.0
28.4	34.6	29.5	25.3	16.8	1.5	2.9	5.2	18.9	4.7
24.4	38.1	35.8	18.4	12.0	0.1	1.5	6.6	4.3	12.8

לוח ב' 2

התחלקות המקורות והשימושים*, 1973 עד 1976

(אחוזים, מחירי 1970)

1976	1975	1974	1973	ממוצע 1971- 1972	
					ה שי מו ש ים
36.9	35.3	36.2	35.2	37.0	הצריכה הפרטית
23.7	25.5	23.7	24.3	20.2	הצריכה הציבורית
6.5	6.1	5.9	5.9	6.4	מזה : צריכה אזרחית
17.2	19.4	17.8	18.4	13.8	צריכה ביטחונית
16.3	18.9	19.8	20.3	20.8	השקעה גולמית מקומית
23.1	20.3	20.3	20.2	22.0	היצוא
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל השימושים
					ה מ ק ו ר ו ת
61.7	60.8	61.1	60.2	64.7	התוצר הלאומי הגולמי
38.3	39.2	38.9	39.8	35.3	היבוא
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל המקורות
					ה שי מו ש ים , למעט יבוא ביטחוני
					ישיר ואניות ומטוסים
40.2	39.1	39.3	39.4	39.6	הצריכה הפרטית
17.0	17.6	17.7	16.8	16.2	הצריכה הציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
17.7	20.9	20.9	21.2	20.8	השקעה גולמית מקומית למעט אניות ומטוסים
25.1	22.4	22.1	25.6	23.4	היצוא למעט אניות ומטוסים
					סך כל השימושים, למעט יבוא
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
					ה מ ק ו ר ו ת , (למעט יבוא ביטחוני ישיר
					ואניות ומטוסים)
67.3	67.4	66.4	67.4	69.1	התוצר הלאומי הגולמי
32.7	32.6	33.6	32.6	30.9	היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
					סך כל המקורות, למעט יבוא ביטחוני
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	ישיר ואניות ומטוסים

* ראה הערות ללוח ב' 1.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כאמור, אחת המטרות של המדיניות המרסנת היתה הפניית מקורות להרחבתו של היצוא; ואכן, כהשלמה למדיניות זו, ננקטו צעדים לעידוד היצוא, בעיקר באמצעות סדרת פיתוחים וזחלים, בשיעור מצטבר ניכר. גורם חיובי נוסף היה התרחבותם של שוקי היצוא של ישראל, עם התאוו- ששותו של המשק העולמי. כל אלה הביאו לגידולו של היצוא בכ-13 אחוזים ב-1976 (לאחר 2.4 אחוזים ב-1975); אולם על רקע הקיפאון והירידה בשימושים המקומיים, לא הספיק גידולו של היצוא בשנתיים האחרונות כדי לגרום לגידול בתוצר, ורק סתם את מגמות הירידה בתוצר המקומי.

ההשקעות הפרטיות ירדו ב-1976 כתוצאה מהאטה בפעילות הכלכלית ומהתפתחויות מיוחדות בסעיפי השקעה מסוימים. ההשקעה במגורים ירדה כתוצאה מן הירידה בהכנסות הפנויות והצמצום במספר העולים.

נראה, שדי היה בהתפתחויות בשימושים דלעיל כדי לגרום לקיפאון או אף לירידה בתוצר, ומכאן גם בהכנסות, אולם ההכנסה הפרטית הריאלית ירדה מעבר לזאת, שכן נוספה לכך מדיניות מיסוי חריפה. חרף ירידת ההכנסה הפרטית, עלתה הצריכה הפרטית בשנתיים האחרונות, וחלה ירידה גדולה בשיעור החיסכון הפרטי. מספר הסברים ייתכנו ליישוב תמיהה זאת: שינוי בהתחלקות ההכנסות — עליית חלק ההכנסות משכר בהכנסה הלאומית, שהנטייה לצרוך בהן גבוהה יותר; פיגור בהתאמת הצריכה להכנסה; צעדי המדיניות בשוק ההון, ובעיקר הקטנת ההצמדה על איגרות חוב, ועוד (לדיון נרחב בנושא זה — ראה פרק ז': הצריכה והחיסכון הפרטיים).

בצד הקיפאון בתוצר, בולט בשנתיים האחרונות גם קיפאון ביבוא (יבוא ללא יבוא ביטחוני ישיר, וללא אניות ומטוסים). תופעה זו, נוסף על הגידול ביצוא, גרמו לשיפור משמעותי בחשבון השוטף במאזן התשלומים ב-1976. עם זאת, ניתן לומר, כי השיפור בחשבון השוטף במאזן התשלומים השנה נובע ברובו מרמת פעילות מקומית נמוכה: ב-1976 גרמו תנאי השפל בשוק המקומי חיסכון ביבוא ועודדו את הסטת הייצור ליצוא, ונוספו עליהם התרחבות שוקי חוץ לארץ. ברם, נראה, שניתן היה להשיג גידול נוסף ביצוא בדרך של הגדלה נוספת ברווחיות היצוא, אם כי הדבר היה כרוך בעליית מחירים נוספת.

נוסף על האטת התוצר, גרמה המדיניות הכלכלית בשנתיים האחרונות לתהליך של עליית מחירים בשיעורים גבוהים ביותר, עד 40 אחוזים לשנה. מדיניות זו העלתה, בין השאר, את המסים העקיפים, כדי לספוג כוח קנייה מהציבור, וביצעה שורת פחותים להגדלת רווחיות היצוא; אלה לחצו מחירים מצד ההוצאות. עליות המחירים הביאו לתסיסה בתחום השכר, וכתוצאה ממנה אירעו עליות שכר נכבדות מעבר לתוספות היוקר; אלה מצידן הוסיפו על הלחצים מצד ההוצאות לעליית המחירים. ברם, בתנאי הרפיון בביקוש ששרר במשך לא יכלו היצרנים להעלות את המחירים במידה כזו, שתשאיר את חלק התמורה להון בהכנסה ברמתה הקבועה. אילו היתה מדיניות הריסון נשענת ברובה על קיצוץ בהוצאות ובמיעוטה על הגדלת מסים, היה שיעור עליית המחירים נמוך יותר; הגידול ברווחיות היצוא היה גבוה יותר, וייתכן שהיצוא היה גדל מעבר לשיעור גידולו למעשה.

2. השימושים

ב-1976 חלה עלייה של אחוז אחד בסך השימושים, למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר, לאחר כחצי אחוז בשנה הקודמת. בשתי השנים האחרונות, 1975 ו-1976 התרחש גידול בלתי משמעותי בסך הביקושים. ייתכן, שהקטנת רמת הביקושים מזו, המבטיחה גידול מקסימלי אפשרי בתוצר, לזו, שאינה מנצלת את מירב גורמי הייצור במשק, החלה עוד ב-1974 ואולי אף ב-1973; אולם המלחמה וההתאוששות בעקבותיה טשטשו את המגמות הכלכליות, וכך לא ניתן להסיק מסקנה ברורה. גם אם נכונה סברה זו, השותלת את תחילת האטה ב-1973 או ב-1974, הרי שממדיה החריפו בהרבה בשנתיים האחרונות.

היציבות בשימושים היתה בעיקרה תוצאה של ריסון השימושים שבשליטת הממשלה. כך, למשל, ניכרת ירידה בהשקעות בענפי משק של הסקטור הממשלתי והמוסדות שלא לכוונת רווח ב-1976 (ראה פרק ההשקעות להלן). לירידה זו התלוותה ירידה בצריכה הציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר, לאחר שב-1975 נבלמה מגמת העלייה, ששררה בשנתיים הקודמות. בבנייה הציבורית למגורים חלה ירידה חריפה ב-1976, לאחר האטה שהסתמנה ב-1975. ב-1975 עלה היצוא

לוח ב' - 3

השימושים השונים ותרומתם לגידול בסך השימושים, 1973 עד 1976

תרומת השימושים לגידול בסך השימושים				העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								
1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	
(אחוזים, מחירי 1970)				(אחוזים, מחירי 1970)				(אחוזים, מחירי 1970)				
—0.6	0.0	0.0	0.1	—14.5	2.1	0.8	2.6	1,345	1,573	1,541	1,529	1. השקעת הסקטור הממשלתי ומלכ"ר, למעט אגודות ומטוסים
—0.9	0.3	0.5	0.3	—28.5	8.7	17.0	10.8	892	1,248	1,148	981	2. בנייה ציבורית למגורים
—0.4	0.0	2.3	2.9	—2.6	0.0	14.1	19.0	6,717	6,894	6,897	6,046	3. צריכה ציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
—1.4	0.3	2.8	3.3	—7.8	1.4	12.0	14.7	8,954	9,715	9,586	8,556	4. סך הכול (1) + (2) + (3)
2.9	0.5	1.4	0.9	12.9	2.4	5.6	3.9	9,908	8,774	8,570	8,114	5. יצוא, למעט אגודות ומטוסים
1.0	0.8	4.2	4.2	2.0	1.8	8.9	9.2	18,862	18,489	18,156	16,670	6. סך הכול (4) + (5)
1.6	0.0	3.1	3.7	4.1	0.0	8.0	9.3	15,910	15,282	15,287	14,150	7. צריכה פרטית
—1.5	—0.3	0.9	0.8	—11.0	—1.9	6.6	5.4	4,754	5,339	5,443	5,106	8. שאר ההשקעה, למעט אגודות ומטוסים
0.1	—0.3	4.0	4.5	0.2	—0.5	7.7	8.3	20,664	20,621	20,730	19,256	9. סך הכול (7) + (8)
1.1	0.6	8.2	8.7	1.1	0.6	8.2	8.7	39,526	39,110	38,886	35,926	סך כל השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר ואגודות ומטוסים (9) + (6)

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קלות, במקביל למגמת היציבות בשימושים שבשליטת הממשלה, ואילו ב-1976 הספיקה העלייה הגבוהה ביצוא, כאמור, רק כדי לסתור את מגמת הירידה בשימושים אך לא להעלותם.

המיתון בפעילות הכלכלית והמדינית החריפה בתחום המיסוי משתקפים בירידה ריאלית של ההכנסות הפנויות ; אולם כל אלו לא הביאו לירידת הצריכה הפרטית. הגידול בצריכה הפרטית התרחש על אף הירידה בהכנסה הפנויה, שאירעה בשנתיים האחרונות, והתבטא בירידה בשיעור החיסכון. גם השקעות הסקטור הפרטי הושפעו מאי גידול ההכנסות, וירדו ב-1976 בשיעור גבוה, לאחר שכבר ב-1975 הסתמנה בהם ירידה קלה (ראה לוח ב'-3). ההתפתחות המוניטרית המרוסנת, תרמה לרמה הממותנת של הפעילות הכלכלית, וסייעה בהשגת המטרה המרכזית של המדיניות הכלכלית : שיפור מאזן התשלומים. בנק ישראל הפעיל צעדי מדיניות, שהביאו למיתון גידולו של האשראי החופשי ולעליית שער הריבית עליו. צעדים אלה תרמו לקיום רמת פעילות כלכלית נמוכה, ויצרו תמריצים להקטנת הקף המלאים, ובכך סייעו להקטנת היבוא ולהפניית גורמי ייצור לענפי היצוא. הצעדים המוניטריים המרסנים הופעלו בצורה סלקטיבית, כדי שלא לפגוע ביצוא.

מדיניות הריסון שנקטה הממשלה לא היתה עקבית, אלא היו בה צעדים סותרים, שפעלו נגד המגמה העיקרית : כך, למשל, גדל בשנתיים האחרונות מספר המועסקים בסקטור הציבורי, דבר שהקשה על מעבר עובדים לתעשיות יצוא. כמו כן הורעו תנאי איגרות החוב הממשלתיות והדבר פגע בחיסכון והגדיל את הצריכה.

לוח ב' - 4

השפעת השימושים על התוצר של הסקטור העסקי * (על פי ניתוח "תשומה-תפוקה"),

1973 עד 1976

(אחוזים, מחירי 1968/69)

תרומת השימושים לגידול התוצר				התחלקות התוצר לפי שימושים				
1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	
1.7	0.3	1.8	2.1	41.2	40.0	40.1	40.6	צריכה פרטית
***-1.0	-0.3	2.5	0.9	11.5	12.7	13.1	11.4	צריכה ציבורית
***-3.2	0.0	0.0	1.4	18.2	21.6	21.8	23.1	השקעה גולמית מקומית **
3.8	1.0	1.6	-0.2	29.1	25.7	24.9	24.8	יצוא
1.3	1.0	5.9	4.3	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל התוצר

* תוצר מקומי גולמי במחיר גורמי הייצור למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח.
** לא כולל שינויים במלאי. בשל כך וכן בשל ההבדל בהגדרה והבדל בשיטת בניית האומדן — אין השינוי בתוצר של הסקטור העסקי בלוח זה שווה לשינוי בלוח 1.

*** תרומת הצריכה הציבורית הביטחונית היתה לירידה של 1.1 אחוזים כתוצר.

**** תרומת השקעות הסקטור הציבורי היתה לירידה של 2.2 אחוזים כתוצר.

הערות : לצורך התאמת השימושים לניתוח תשומה-תפוקה, והשפעתם על התוצר של הסקטור הפרטי, נעשו הפחתות בשימושים השונים כדלקמן : בצריכה הפרטית — זקיפת שירותי דיור ותשלומי שכר של מלכ"ר ; בצריכה הציבורית — תשלומי השכר של הסקטור הציבורי ; ביצוא — תקבולים לגורמי ייצור בחוץ לארץ, תקבולי ריבית של הסקטור הציבורי ודמי חכירה והכנסות שונות של גורמי ייצור מקומיים. כמו כן רכיב היבוא הישיר מכל השימושים.

המקור : ניתוח תשומה-תפוקה, שנערך בבנק ישראל, המתבסס על מקדמי תשומה-תפוקה, שנאמרו בשנת 1968/69, ונתוני השימושים הסופיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

למרות שהגידול בסך השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים, היה אפסי בכל אחת מהשנתיים האחרונות, שונה היתה תרומתם של השימושים השונים לגידול בסך השימושים ב-1976 לעומת קודמתה: בולטת התרומה הגדולה של היצוא לגידול השימושים, ואילו ההשקעות השפיעו לירידת השימושים (ראה לוח ב'-3). תמונה דומה מצטיירת בלוח ב'-4, המנתח את השפעת השימושים על התוצר של הסקטור העסקי: היצוא תרם תרומה נכבדה לגידול התוצר, וההשקעות — לירידתו.

בצריכה הציבורית חלה ירידה ריאלית של כ-8 אחוזים, המבטאת ירידה גדולה ביבוא הביטחוני הישיר; עם זאת, גם הצריכה הציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר ירדה, בכ-3 אחוזים. כתוצאה מכך ירד חלקה של הצריכה הציבורית בשימושים, במחירים קבועים. ראוי לציין, שהירידה בצריכה הציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר התרכזה בצריכה הביטחונית. פירוש של דבר, שמדיניות הריסון בתחום הצריכה הציבורית הופעלה על הצריכה הביטחונית, ולא על הצריכה האזרחית.

סך ההשקעה, וכן ההשקעה ללא אניות ומטוסים, ירדה בכ-14 אחוזים, זוהי הירידה התלולה ביותר מכל השימושים. השקעות הסקטור הציבורי¹ ירדו ב-22 אחוזים, ואילו ההשקעות האחרות, המושפעות יותר מתנאי המשק, ירדו ב-11 אחוזים.

ההתפתחות בהשקעות ב-1976 הינה תוצאה של מספר גורמים:

(א) חלה ירידה חריפה בהשקעות שבשליטת הממשלה, במסגרת מדיניות צמצום הביקושים המקומיים.

(ב) ההשקעה בענף הבנייה למגורים הצטמצמה כתוצאה מירידה בביקוש, על רקע צמצום העלייה, הירידה בהכנסות הפרטיות וקיום מלאי דירות בלתי מכורות. בגלל משך הבנייה הארוך בבנייה למגורים, מתבטאת הירידה בביקוש מיידית בירידה במספר התחלות הבנייה, שהן פחות עתירות השקעה מאשר הגמר. בשל היות גמר הבנייה עתיר השקעה, מפגרת התאמת ההשקעות להתפתחויות בביקוש למגורים. בבנייה הציבורית למגורים חל איחור גם בהתאמת התחלות הבנייה לירידה בביקושים, והן המשיכו לעלות עד ראשית 1975, ולאחר מכן הן ירדו במהירות. כתוצאה מכך חלה עלייה ניכרת ומתמדת בהשקעה בבנייה הציבורית למגורים עד 1975, ואילו ב-1976 נרשמה ירידה חריפה. בבנייה הפרטית למגורים חלה ההתאמה לירידה בביקוש מוקדם יותר, ובצורה הדרגתית, כך שב-1976 לא חלה ירידה חריפה נוספת. יתר על כן, הירידה החריפה בהתחלות הבנייה הציבורית למגורים השפיעה, כנראה, למיתון הירידה בהתחלות הבנייה הפרטית למגורים.

(ג) ההשקעה במלאי הושפעה מגורמים מיוחדים, והם הציפיות למיתון העלייה במחיר חומרי הגלם בעולם, עלייה בשער הריבית, שייקרה את מחיר אחזקת המלאי, וכן התאמה לרמת מלאי נמוכה יותר. ב-1974 גדלה מאד ההשקעה במלאי, שהחלה לרדת ב-1975, ירידה שהתעצמה ב-1976. השוואת יבוא חומרי גלם בפועל ליבוא המתחייב מהפעילות במשק (לפי תשומה-תפוקה), מורה על כך, שב-1976 התרחשה השקעה שלילית במלאי מיבוא. עם זאת, ראוי להסתייג ולומר, שנתוני ההשקעה במלאי מהימנים פחות משאר הנתונים המשמשים לחשבונות הלאומיים.

(ד) בשנים האחרונות ירדה כנראה הניצולת של מלאי ההון במשק (ראה פרק ח' להלן) דבר שהצדיק ירידה בהשקעות. ייתכן שהירידה בהשקעות היתה גדולה יותר אילולא הסובסידיה הגדולה להשקעות הגלומה בחוק לעידוד השקעות הון על רקע האינפלציה ששררה בשנים

¹ השקעות הממשלה, הרשויות המקומיות, המוסדות הלאומיים, המפעלים הממשלתיים, המלכ"ר והבנייה הציבורית למגורים.

האחרונות. הירידה בהשקעות ב-1976 תרמה לירידה של 3 אחוזים בסך השימושים (למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים) לעומת ירידה של פחות מאחוז אחד בסך השימושים בעטיה של הירידה בצריכה הציבורית הביטחונית. ירידת ההשקעות תרמה 3 אחוז ירידה בתוצר הסקטור העסקי.

היצוא, למעט יצוא אניות ומטוסים, עלה בכ-13 אחוזים. ובלט בו הגידול ביצוא התעשייתי הביטחוני וביצוא החקלאי, למעט הדירים.

הגידול ביצוא, שתרם לגידול של קרוב ל-3 אחוזים בשימושים ולגידול דומה בתוצר הסקטור העסקי, הושפע מהתרחבות שוקי היצוא של ישראל, מרפיון בביקוש המקומי, יחסית להצע הפוטנציאלי, ומעלייה במחיר היחסי של היצוא.

התפתחות היצוא בשנתיים האחרונות הושפעה, במידה רבה, מההתפתחויות בשוק העולמי. את העלייה האיטית ביצוא ב-1975 ניתן להסביר בשפל, ששרר בשוקי היצוא, ואילו הגידול הרב ב-1976 נעוץ במידה רבה בהתאוששות בשווקים אלה. ברם, גידולו של היצוא לא הביא לגידול מקביל בתוצר. דומה, שלא ניתן להגדיל את השימושים במלוא הגידול הפוטנציאלי, בעיקר לא בטווח הקצר, בתקופה שחלים שינויים בהרכבם, בגלל קיומה של מגבלה חריפה במאזן התשלומים, שאינה מאפשרת להגדיל את עודף היבוא במידה משמעותית. עם זאת, יש לזכור, כי המדיניות לשינוי הרכב השימושים, שנועדה להגדיל את חלקו של היצוא, החלה ב-1975 ואף קודם לכן, ולפיכך ניתן להסיק, כי מדיניות מרחיקת לכת יותר להגדלת רווחיות היצוא היתה מביאה לגידול נוסף ביצוא, אם כי הדבר היה כרוך בעליית מחירים נוספת. ייתכן, שאפשר היה להגדיל את רווחיות היצוא ואת היצוא עצמו, אילו היתה המדיניות המרסנת נשענת בעיקר על קיצוץ הוצאות הממשלה ופחות על העלאת מיסים; במקרה זה היתה נגרמת עלייה קטנה יותר של המחירים והשכר, ורווחיות היצוא היתה גדלה.

את ההתפתחות בצריכה הפרטית יש לראות בעיקר על רקע ההתפתחות בהכנסות. הקיפאון בתוצר בשנתיים האחרונות הינו גורם ראשון בחשיבות להקטנת ההכנסות; אולם ההכנסה הריאלית הפנויה קטנה מעבר להשפעת גורם זה, בשל מדיניות מסויה עקיפה וישיר חריפה למדי. המסים העקיפים נטו עלו בכ-50 אחוזים, בשעה שהתוצר הלאומי הגולמי עלה בכ-26 אחוזים במחירים שוטפים. במסים הישירים חל גידול של כ-64 אחוזים. הירידה בהכנסה הפנויה קווצה בחלקה בגידול בתשלומי העברה נטו של כ-40 אחוזים, ובמעבר לפדיון נטו של מיליון חובה. כתוצאה מכל אלה, ירדה ההכנסה הפנויה הריאלית לנפש בכ-3 אחוזים ב-1976, לאחר ירידה דומה ב-1975.¹ ב-1976 עלתה הצריכה הריאלית לנפש בכ-2 אחוזים לאחר שירדה אשתקד בכ-2 אחוזים, כלומר רמתה השנה דמתה ל-1974. אם ננכה את צריכת שירותי הדיור (שהם פונקציה של מלאי הדירות למגורים) ואת צריכת המלכ"ר (שאינה מבטאת החלטה של משקי הבית), נמצא, שהצריכה לנפש ירדה; אולם עדיין קיים פער ניכר בין התפתחות ההכנסות הפנויות לבין התפתחות הצריכה ב-1976 לעומת 1974.

הסיבות לקיומו של פער זה נסקרות בהרחבה בפרק ז', הצריכה, בדוח זה, ונביאן כאן רק בקצרה: משקל העבודה בהכנסה הלאומית עלה, ומאחר שהנטייה הממוצעת לצרוך מהכנסות משכר גבוהה מהנטייה הממוצעת לצרוך מהכנסות אחרות, גדלה כלל הנטייה הממוצעת לצרוך מכלל ההכנסות. ייתכן שמגמה זו התחזקה עם הגידול הרב במסים הישירים מלא-שכירים וגידול רב בתשלומי העברה לבעלי הכנסות נמוכות. סיבה נוספת נעוצה בהקטנת ערכו של החוב הלא צמוד של משקי הבית, עם הגידול בשיעור עליית המחירים. הסבר אפשרי נוסף הוא הירידה בשיעור החיסכון-עקב הפגיעה בשיעור-התשואה על-איגרות-חוב-(בשל הצעדים בשוק ההון)

¹ ההכנסה הפנויה הריאלית לנפש ממקורות פנים, בניכוי מיליון חובה. ההכנסה הפנויה הריאלית לנפש מכל המקורות ירדה בשיעור גדול יותר, כתוצאה מגידול איטי, יחסית, בהעברות לפרטים מחוץ לארץ בשנתיים האחרונות.

וחששות לצעדים כגון אלה בעתיד. אפשרי גם פיגור בהתאמה מלאה של הצריכה לירידה בהכנסות בשנתיים האחרונות.¹

3. המקורות

ב-1976 ירד היבוא בכ-3 אחוזים, לאחר שעלה בשיעור דומה ב-1975. בניכוי היבוא הביטחוני הישיר ואניות ומטוסים, עלה היבוא בכאחוז אחד ב-1976, לאחר ירידה של כ-2 אחוזים ב-1975. העלייה ביבוא ב-1976 דומה לעלייה בשימושים באותה שנה (ללא אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר). תופעה זו התרחשה על רקע שינוי בהרכב השימושים, בכיוון שהצריך הגדלת היבוא של תשומות לייצור. סיבה אפשרית אחת לעלייה המתונה ביבוא הינה, כנראה, החלפת יבוא מסוימת, שהתרחשה על רקע גידול מצטבר (קרוב ל-20 אחוזים) במחירו של היבוא יחסית לתוצר בשלוש השנים האחרונות. סיבה נוספת טמונה בירידה הגדולה בהשקעה במלאי חומרי גלם מיבוא ב-1976 לעומת 1975: ייתכן אף שהפכה לשלילית השנה (לפי אינדיקטורים מסוימים). (ראה פרק היבוא להלן).

לוח ב' - 5

הרכב המקורות לשימוש מקומי, 1973 עד 1976
(אחוזים)

ממוצע 1971- 1972	1973	1974	1975	1976	
(מתזרים שוטפים)					
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי					
18.6	27.2	27.0	28.6	26.7	עודף היבוא *
81.4	72.8	73.0	71.4	73.3	התוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול (א)
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי, בניכוי יבוא ביטחוני ישיר					
16.4	16.6	19.6	18.6	17.2	עודף יבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר
83.6	83.4	80.4	81.4	82.8	התוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול (ב)
(מחירי 1970)					
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי					
17.1	24.6	23.3	23.7	19.8	עודף היבוא *
82.9	75.4	76.7	76.3	80.2	התוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול (א)
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי, בניכוי יבוא ביטחוני ישיר					
11.3	14.6	15.5	13.3	10.4	עודף יבוא, בניכוי יבוא ביטחוני ישיר
88.7	85.4	84.5	86.7	89.6	התוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול (ב)

* מחושב בשער החליפין האפקטיבי.
ה מק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ יש לזכור, שמהימנות נתוני החיסכון נמוכה ממהימנות רוב נתוני החשבונות הלאומיים, שכן הם מהווים הפרש בין שני גדלים.

חלקו של היבוא במקורות (למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר) נשאר ב-1976 יציב ברמה גבוהה מזו ששררה בממוצע ב-72—1971. בולטת ירידה גדולה בחלקו של עודף היבוא בסך המקורות לשימוש מקומי, בעיקר בשל העלייה ביצוא. התוצר המקומי הגולמי של הסקטור העסקי נשאר יציב ב-1976 בהשוואה לשנה הקודמת; גם ב-1975 עלה התוצר של הסקטור העסקי בקצב נמוך מהתוצר של כלל המשק. הדבר נובע מעלייה גבוהה בשנתיים אלה בתוצר שירותי הדיור ובתוצר השירותים הצביוריים והמלכ"ר, שהיתה גבוהה מעליית תוצר כלל המשק. עובדה אחרונה זו מבטאת את ההתרחבות של מספר המועסקים בסקטור הציבורי ובמלכ"ר בשנתיים האחרונות, שפעלה, כאמור, בניגוד למדיניות המוצהרת לריסון הפעילות המקומית, והקשתה על מעבר עובדים לתעשיות יצוא. למרות ההאטה שחלה בגידול הביקוש לעובדים, בעקבות ההאטה בגידול תוצר הסקטור העסקי בשנים 1973 עד 1975 וקפאוננו ב-1976, לא התפתחה אבטלה גלויה של עובדים. לקראת סוף 1976 מורים נתוני סקרי כוח האדם על רפיון מסוים בשוק העבודה.

לוח ב' - 6

השינוי בתוצר הנקי למועסק במחירי גורמי הייצור לפי ענפי משק, 1973 עד 1976

(אחוזים)

	ממוצע				
	1976	1975	1974	1973	1972-1971
1. חקלאות	5.9	15.1	21.7	0.3	6.2
2. תעשייה	4.2	3.5	2.8	-3.3	6.4
3. בנייה	-8.0	3.1	3.2	0.6	-2.3
4. תחבורה	8.8	2.3	-0.6	0.7	10.1
5. סך כל הסקטור העסקי	1.1	3.2	4.4	-1.1	4.1

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

גידול הביקוש לעובדים נעצר, על רקע הגידול הנמוך בתוצר לעומת הגידול הפוטנציאלי הטמון בו. חלק מההסבר לאי הופעת אבטלה גלויה היא ההאטה שחלה בהצע העובדים. כך, למשל, חל בשנים האחרונות גידול איטי באוכלוסייה, כתוצאה מירידה במספר העולים לארץ; שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ירד, צומצם מספר המועסקים מהשטחים ומספר שעות העבודה למועסק (ראה פרק התעסוקה להלן). סיבות אלה מצד ההצע מהוות הסבר חלקי להעדרה של אבטלה גלויה; הסיבה הנוספת היא התפתחות אבטלה סמויה (ראה לוח ב'-6). ביטויה של האבטלה הסמויה היא ההאטה בגידול התוצר למועסק. שהיתה כללית בכל ענפי המשק, ובענף הבנייה חלה אף ירידה גדולה בתוצר למועסק ב-1976.

סיבה אפשרית לקיומה של אבטלה סמויה ולא גלויה היא בציפיות המעסיקים לחידוש הצמיחה הכלכלית: המיתון הנוכחי בפעילות הכלכלית אינו כה חד-משמעי כמיתון הקודם, ולפיכך מעדיפים הם שלא לפטר עובדים בינתיים.

הגידול בתוצר המקומי של הסקטור העסקי, כפי שהוא נמדד מצד ענפי המשק (לוח ב'-7) מצביע בשנים 1975 ו-1976 על עלייה גבוהה יותר בתוצר מאשר הגידול הנמדד מצד השימושים. התוצר החקלאי גדל בקצב מהיר, כבשנים 1974 ו-1975; ענף החקלאות לא נפגע מהתמתנות הפעילות הכלכלית בשנתיים האחרונות, וסייע לכך הגידול בביקוש לתוצרתו בשוקי היצוא.

לוח ב' - 7

התוצר המקומי הנקי והרכבו במחירי גורמי הייצור * לפי ענפי המשק, 1966 ו-1967, 1972 עד 1976

ההרכב הענפי					העלייה או הירידה (—) הריאלית לעומת השנה הקודמת					במחירים שוטפים	
1976	1975	1974	1973	1972	1976	1975	1974	1973	1967	1966	1970
(מחירי 1970, אחוזים)					(מחירי 1970, אחוזים)					(מיליוני ל"י)	
7.3	6.8	6.5	6.0	6.5	8.2	9.1	11.0	—1.8	15.5	3.3	1,039
25.3	24.9	25.1	24.7	24.9	4.2	2.2	5.0	5.5	—3.1	1.3	3,854
10.7	12.6	12.5	12.8	13.2	—13.3	4.1	0.7	2.4	—17.0	—12.4	1,936
9.5	9.1	9.5	9.4	9.7	6.6	—0.9	4.7	3.0	1.0	0.0	1,427
20.0	19.8	19.8	21.2	22.0	3.4	3.3	—3.8	2.4	—1.9	2.1	3,713
7.4	6.9	6.7	6.4	6.2	8.9	6.8	8.1	9.9	5.5	7.0	975
19.8	19.9	19.9	19.5	17.5	1.5	2.9	5.2	18.9	12.2	7.7	3,052
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	2.1	3.2	3.2	6.3	0.9	1.4	15,996
					1.6	3.0	2.2	3.1	—2.7	—0.9	11,969

הערות: המספרים המחולקים לשנת הבסיס 1970 מקורם בחשבונות הלאומיים. השינויים הריאליים בתוצר בלוח זה אינם תואמים בהכרח את אלה המופיעים בלוח ב' - 1 ו-9, שכן כאן הם תושבו על סמך ענפי משק.

* תוצר מקומי נקי במחירי גורמי הייצור, לפני התאמת מלאי ובלאי.

** התוצר של הסקטור העסקי מוגדר כסך כל התוצר, למעט שירותים ציבוריים וקהילתיים.

המקור: (1) לפי החשבון השוטף של ענף החקלאות, הנערך לפי שנים חקלאיות. המעבר לשנות לוח נעשה באופן טכני משנים חקלאיות, למעט 1976, המחושבת לפי השנה החקלאית.

(2) לפי מדד הייצור התעשייתי. בשנת 1974 נעשה תיקון ליהלומים, לכן שיעור השינוי כאן שונה במקצת מזה שבמדד הייצור התעשייתי.

(3) לפי תפוקת ענף הבנייה, כפי שהיא מחושבת בפרק ה' להלן. חשמל ומים — לפי תשומה-תפוקה.

(4) כפי שתושבו בפרק ט"ו להלן. שיעורי השינוי תושבו שם באמצעות שיקלול השינוי בתפוקות ענפי המשק, בחלק היחסי שלהם בתוצר ב-69—1968, המבוססים על אומדני תשומה-תפוקה.

(5) לפי שיעור השינוי במספר המועסקים, הנמדד בסקרי כוח אדם.

(6) על סמך נתוני חשבונות לאומיים.

(7) על סמך נתוני חשבונות לאומיים.

בחרושת, מכרות ומחצבים חל גידול גבוה מהגידול הממוצע בתוצר, אולם הוא נובע כולו מהגידול במשך 1975, שכן במשך 1976 לא גדל הייצור התעשייתי. בולטים הגידול הרב ביצוא התעשייתי והירידה במכירות לשוק המקומי.

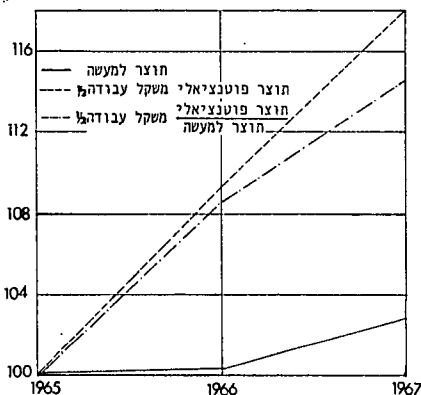
תוצר ענף הבנייה ירד בכ-13 אחוזים, ירידה המבטאת תגובה מאוחרת של הבנייה הציבורית למגורים לירידה בביקוש לבנייה למגורים בשנים האחרונות וכן מבטאת ירידה גדולה בבנייה הביטחונית. ראוי לציין שהתפתחות תוצר ענף הבנייה דומה לזו שאירעה ב-1966. תוצר ענף התחבורה גדל בכ-7 אחוזים עקב הגידול בתיירות לישראל והורמת דלק גולמי דרך ישראל.

4. התוצר בפועל ובכוח

ב-1976 עלה התוצר המקומי הגולמי באחוז אחד בלבד, לאחר 2.2 אחוזים ב-1975, 6.6 אחוזים ב-1974 ו-6.9 ב-1973. ירידה תלולה זו בקצב גידול התוצר בשנתיים האחרונות טמונה במדיניות המרסנת החריפה של הממשלה. הגידול ביצוא לא הספיק כדי לגרום לגידול משמעותי בתוצר. נראה שמן הראוי לבחון ולהעריך את התוצר בכוח שניתן היה להפיק מגורמי הייצור שעמדו לרשות המשק. מן הראוי לציין שהיה ניתן להשיג את הגידול בכוח בתוצר רק במחיר של גידול רב בעודף היבוא.

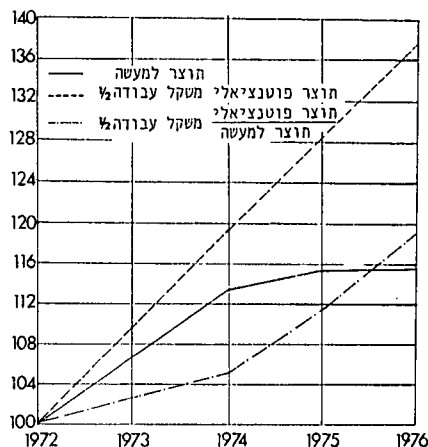
דיאגרמה ב' 2

מדד התוצר הפוטנציאלי והתוצר למעשה
(1965 = 100)

דיאגרמה ב' 1

מדד התוצר הפוטנציאלי והתוצר למעשה
(1972 = 100)

השוואת התוצר בפועל לתוצר בכוח (לוח ב' 8) מורה, שב-1976 ניתן היה להפיק תוצר גבוה בכ-20 אחוזים מזה שהופק למעשה. בחישוב התוצר הפוטנציאלי הונחו ההנחות הבאות:
(א) את הגידול בתשומת העבודה מייצג, במהימנות הרבה ביותר, הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה.¹

¹ בשנים 1966-1972, לא היה פער גדול בין הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה לבין הגידול במספר המועסקים. לעומת זאת, בשנים 1973-1976, נופל הגידול במספר המועסקים במידה משמעותית מן הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה. רפיון בביקוש המצרפי מתבטא הן בירידה בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה והן בעלייה בשיעור האבטלה; לחישוב התוצר שהיה מופק בתנאי תעסוקה מלאה, מוצדק להניח ששיעור ההשתתפות ושיעור האבטלה היו נשארים בעינם. על מספר המועסקים משפיעים

לוח ב' - 8

השינוי בתוצר המקומי למעשה ובתוצר הפוטנציאלי, ער 1976
(שינויים כמותיים, אחוזים)

	1973 1976	1966 1967	1976	1975	1974	1973	1967	1966	ממוצע	
									1973 1976	1961 1965
1. התוצר המקומי הגולמי, למעט שירותי דיור	15.7	2.9	0.3	1.7	6.4	6.6	2.2	0.7	3.7	10.4
2. מלאי ההון הגולמי הקבוע, למעט שירותי דיור *	39.3	17.6	7.5	8.5	9.6	9.0	7.3	9.6	8.6	11.2
3. אוכלוסייה בגיל העבודה	12.1	7.5	1.9	2.0	2.9	4.7	3.5	3.9	2.9	4.3
4. מועסקים מקומיים	8.6	-4.9	2.1	1.0	0.7	4.6	-4.3	-0.6	2.1	4.5
5. התוצר הפוטנציאלי **										
א. בשקלול תשומת העבודה ב-1/2	37.8	18.0	7.2	7.8	8.9	9.5	7.9	9.4	8.3	
ב. בשקלול תשומת העבודה ב-2/3	38.9	19.0	7.5	8.0	8.9	9.9	8.6	9.6	8.6	
6. תוצר פוטנציאלי/תוצר למעשה (5:1)										
א. בשקלול תשומת העבודה ב-1/2	19.1	14.7	6.9	6.0	2.3	2.7	5.6	8.6	4.4	
ב. בשקלול תשומת העבודה ב-2/3	20.1	15.6	7.2	6.2	2.3	3.1	6.3	8.8	4.7	

* מלאי ההון בתהילת השנה.

** לצורך חישוב התוצר הפוטנציאלי, הונח שהגידול בתשומת העבודה הפוטנציאלית מיוצג באמצעות הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה (הסיבות — ראה בטקסט). הגידול בפריזון, שהונח לצורך חישוב התוצר הפוטנציאלי, הוא הגידול שאירע בתקופה 1961—65, שהיא תקופה של צמיחה תוך כדי תפוסה מלאה (הגידול בפריזון בתקופה 1966—1972 גבוה במקצת מהגידול בתקופה 1961—65).

(ב) לצורך חישוב התוצר הפוטנציאלי הונת, שניתן היה להגדיל את התוצר בקצב של גידול גורמי הייצור והגידול ארוך הטווח בפריון הייצור. מסקנות דומות נתקבלו מחישוב שנערך לגבי הסקטור העסקי ללא דיור, ואשר בו נמדד הגידול בתשומת העבודה על-פי הגידול במספר המועסקים.¹ הפער ב־1976 בין התוצר בפועל ובכוח גדול מן הפער ששרר ב־1967, שהיתה שנת השפל העמוק ביותר במיתון הקודם. יתר על כן, נראה שההשפעה של אי ניצול מירבי של גורמי הייצור על גידולם רבה יותר בשנים האחרונות יחסית למיתון של 1967, אולי משום שהפער בין התוצר הפוטנציאלי לתוצר למעשה נוצר במשך תקופה ארוכה יותר.²

5. ההכנסות

ההכנסה הפנויה לנפש, ממקורות פנים ובניכוי מילווה חובה, ירדה ריאלית ב־1976 ב־6 אחוזים לאחר ירידה של כ־3 אחוזים אשתקד — כלומר ההכנסה נמוכה בכ־10 אחוזים מזו של 1974. הסיבות להתפתחות זו הן קיפאון בפעילות המקומית ומדיניות מסים חריפה, שהיתה הזרוע העיקרית של המדיניות הממשלתית לריסון הפעילות המקומית בשנתיים האחרונות. בהשוואה לשנות המיתון הקודם, 1966 ו־1967, שגם בהן חל קיפאון בהכנסה הפנויה לנפש, נוספה הפעם לסיבות שהשפיעו על ההכנסה הפנויה — דהיינו הקפאת הפעילות הכלכלית, גם מדיניות מסוי חריפה. מדיניות המסוי התבטאה בעיקר בגידול בשיעור המסים העקיפים. ב־1976 עלו המסים העקיפים נטו על הייצור המקומי ביותר מ־50 אחוזים לעומת עלייה של 26 אחוזים בתוצר הלאומי הגולמי במחירי שוק, ב־1975 עלו הם ב־62 אחוזים, לעומת עלייה של 39 אחוזים בתוצר; ב־1974 היו עליות המסים והתוצר, 53 ו־44 אחוזים בהתאמה. בתחום המסוי העקיף, יש להזכיר כי נוסף

שני גורמים נוספים, והם שיעור המועסקים מן השטחים ושיעור הגיוס בשירות הסדיר; ניתן להניח, שבתנאי תעסוקה מלאה היה שיעור המועסקים מן השטחים גדל. שיעור המשרתים בשירות חובה וקבע עלה בשל המצב הביטחוני. הית ותופעות אלה, — גידול בשיעור המועסקים מן השטחים והמשרתים בשירות סדיר, אירעו בתקופה 1966—1972, שבה עלה מספר המועסקים בשיעור דומה לעלייה באוכלוסייה בגיל העבודה, — ניתן היה לבחון את גידול האוכלוסייה ביחס לגידול מספר המועסקים גם ב־1973—1976. בדיקה זו מורה, כאמור, על כך שמספר המועסקים פיגר אחר הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה. יש משמעות רבה יותר לחישוב תוצר פוטנציאלי ללא דיור בסקטור הפרטי מאשר בכלל המשק. ניכוי

הדיור אינו מעורר בעיה כלשהי; לעומת זאת, ניכוי הסקטור הציבורי מעורר את הבעיה של אומדן הגידול בתשומת העבודה בסקטור הפרטי. אומדן כזה דורש הנחות שהעדפנו להמנע מהן. לפיכך הוצג בלוח ב'־8 חישוב התוצר הפוטנציאלי בכלל המשק.¹ ייתכן שבתקופה של שינוי בהרכב הביקושים, כפי שאירע בשנים האחרונות, היה הגידול הפוטנציאלי בתוצר נמוך יותר. יחד עם זאת ראוי לזכור, שהשינוי בהרכב הביקושים אינו נובע מגידולים יוצאי דופן בביקושים מסוימים, שכן גם בתקופות קודמות, שבהן עלה התוצר בשיעור רב, חלו גידולים כאלה; השינוי בהרכב הביקושים נובע בעיקר מקיפאון ומירידה בביקושים אחרים. מלוח ב'־8 ניתן להסיק, כאמור, שהתוצר בכוח ב־1976 היה גבוה בכ־20 אחוזים מהתוצר בפועל. תוצאה זו מתקבלת הן כאשר משקללים את השינוי בתשומת העבודה ב־2/3, והן כאשר משקללים את השינוי בתשומת העבודה ב־1/2, שהן שתי האלטרנטיבות המקובלות לחישוב השינוי ביחידה משוקללת של גורמי ייצור במשק הישראלי. תוצאות דומות מתקבלות כאשר משתמשים בגידול בפריון שאירע בתקופה 1961—1975 או בגידול בפריון שאירע בתקופה 1966—1972. ייתכן שאומדן התוצר בכוח ב־1976 מוטה מטה, בשל הסיבות הבאות: (א) הגידול שאירע בתשומת העבודה, שחושב אקסוגנית, איננו אקסוגני, אלא מושפע מהעבודה, שהתוצר בפועל החל לפגור בשנים האחרונות אחר התוצר בכוח. כך, למשל, חלה ירידה במספר העולים, שצמצמה את הגידול בתשומת העבודה. (ב) גם הגידול במלאי ההון מושפע מהגידול בתוצר. בתנאים של צמיחה במלוא כושר הייצור, היו ההשקעות גדולות יותר, דבר שהיה מגדיל את מלאי ההון בשיעור גבוה יותר, והיה מגדיל נוספות את התוצר.

לוח ב' 9
התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית, 1973 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת						
1976	1975	1974	1976	1975	1974	1973
(אחוזים)			(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)			
26.5	38.8	44.3	95,317	75,329	54,272	37,621
34.5	51.5	53.0	12,655	9,407	6,210	4,058
25.4	37.2	43.2	82,662	65,922	48,062	33,563
55.7	66.4	46.3	13,580	**8,722	5,243	3,583
68.9	83.8	26.6	3,440	2,037	1,108	875
51.7	61.7	52.9	10,140	6,685	4,135	2,708
22.4	34.9	42.4	72,522	59,237	43,927	30,855
19.8	31.8	38.2	20,537	17,144	13,006	9,414

* התוצר הלאומי לפי שער חליפין אפקסיבי.

** לרבות מס מעסיקים, שבגבייתו הוחל בשנת 1975.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההכנסה הפרטית וההכנסה הפנויה השוטפת, 1972 עד 1975

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת						
1976	1975	1974	1976	1975	1974	1973
(אחוזים)			(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)			
22.4	34.9	42.4	72,522	59,237	13,927	30,855
—32.6	60.3	87.8	1,102	1,635	1,020	543
34.5	51.5	53.0	12,655	9,407	6,210	4,058
25.5	36.4	42.9	84,075	67,009	49,117	34,370
69.3	59.7	43.4	17,034	10,063	6,300	4,392
50.8	45.3	60.3	6,147	4,077	2,806	1,751
63.9	55.3	48.2	23,181	14,140	9,106	6,143
—88.3	—23.9	89.7	221	1,883	2,475	1,035
46.1	38.4	55.5	23,402	16,023	11,581	7,448
40.3	52.7	71.5	18,638	13,289	8,702	5,075
20.2	35.8	46.3	79,532	66,158	48,713	33,302
23.4	39.1	44.5	79,311	64,275	46,238	31,997
18.5	34.1	5.4	5,469	4,616	3,443	3,268
20.1	35.7	42.6	85,001	70,774	52,156	36,570
23.1	38.7	40.9	84,780	68,891	49,681	35,265

1. ההכנסה הלאומית
2. ההכנסות המקומיות של הסקטור הציבורי מרכוש *
3. פחת
4. ההכנסה הפרטית הגולמית מפעילות כלכלית
- (3) + (2) — (1)
5. מס הכנסה **
6. תשלומים לביטוח לאומי
7. סך כל המסים הישירים (5) + (6)
8. מילואות חובה נטו ***
9. סך כל תשלומי חובה (7) + (8)
10. תשלומי העברה נטו
11. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים :
 - א. ללא ניכוי ממילואות חובה נטו (7) + (10) — (4)
 - ב. בניכוי מילואות חובה נטו (9) + (10) — (4)
12. העברות לפרטים מחוץ לארץ
13. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות :
 - א. ללא ניכוי מילואות חובה נטו (12) + (11) — (4)
 - ב. בניכוי מילואות חובה נטו (12) + (11) — (4)

* בסדרה זו חל שינוי בנתונים לעומת השנים הקודמות, עקב שינוי בהגדרת הסעיף "הכנסות מריבית כחוד לארץ של הסקטור הציבורי" בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

** (א) למעט השינוי ביתרת הסדרי התשלום הבילתי מסולקים כלהלן : אומדן שנת 1972 : 26 מיליון ל"י ; שנת 1973 : 333 מיליון ל"י ; שנת 1974 : 323 מיליון ל"י ; שנת 1975 : 968 מיליון ל"י ; שנת 1976 : 42 מיליון ל"י. מאחר שההכנסות ממסים (כולל מס הכנסה בשנים קודמות) במערכת שלנו הינן על בסיס מזומן, הופחתו הסכומים הללו, שנכללו בידי מנהל הכנסות המדינה בנביות מס הכנסה. האיום המליץ, כי מס ההכנסה יחשבו על בסיס ההכנסה שממנה נגבה מס. לא ניתן לאמץ שיטה זו, מאחר שהנתונים על חיובי מס הכנסה מתקבלים בפיגור של כשנתיים לפחות. אמנם בהבט של תאורית ההכנסה הפרמננטית, ניתן להתייחס אל "הסדרי התשלום הבילתי מחולקים" כאל מס, אך ההכנסה הפנויה, המחושבת בפרק ב', אינה ההכנסה הפרמננטית.

(ב) הסדרה שונתה כך שהיא כוללת גם מס יתר על מלאי.

*** נביות בניכוי הפחת תעודות ופידיון מילואה חיסכון חובה.

מס ערך מוסף ב־1976. גם במסים הישירים חל גידול ניכר בשנתיים האחרונות: ב־1976 ביותר מ־60 אחוזים לעומת 22 אחוזים בהכנסה הלאומית, ב־1975 היה הגידול 55 ו־35 אחוזים, בהתאמה, וב־1974 — 48 ו־42, אחוזים, בהתאמה. חישוב מילואות החובה כמסים ישירים מקטינה את עצמת המיסוי הישיר בשנתיים האחרונות, שבהן היה פדיון מילואות בסכום השווה כמעט לגביית מלוות. בתוספת מילואות החובה, עלו המסים הישירים ב־46 אחוזים ב־1976 וב־38 אחוזים ב־1975. ראוי להדגיש, שהגידול הרב שחל בתשלומי העברה בשנים האחרונות, מקטין מאד את הספיגה באמצעות המיסוי הישיר. בשתי השנים 1974 ו־1975 עלו תשלומי ההעברה יותר מאשר תשלומי החובה; ב־1976 עלו אמנם שיעורי הגידול של תשלומי החובה על אלה של תשלומי ההעברה, אך לא במידה ניכרת. אין להסיק מהאמור לעיל על שינויים בחלקם של המסים הישירים בכלל המסים,

לוח ב' - 11

החיסכון הפרטי * השוואה, 1973 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת						
1976	1975	1974	1976	1975	1974	1973
(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)						
(אחוזים)						
1. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים:						
20.2	35.8	46.3	79,532	66,158	48,713	33,302
23.4	39.1	44.5	79,311	64,275	46,238	31,997
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
2. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות:						
20.1	35.7	42.6	85,001	70,774	52,156	36,574
23.1	38.7	40.9	84,780	68,891	49,681	35,265
33.9	39.9	49.6	61,160	45,668	32,640	21,817
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
3. הצריכה הפרטית						
4. החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (1) — (3)						
—10.3	27.5	40.0	18,372	20,490	16,073	11,485
—2.4	36.8	33.6	18,151	18,607	13,598	10,180
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
5. החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (2) — (3)						
—5.0	28.6	32.3	23,841	25,106	19,516	14,753
1.7	36.3	26.7	23,620	23,223	17,041	13,448
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
(אחוזים)						
6. שיעור החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (4/1)						
			23.1	31.0	33.0	34.5
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
7. שיעור החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (5/2)						
			28.0	35.5	37.4	40.3
א. ללא ניכוי מילואות חובה						
ב. בניכוי מילואות חובה						
			27.9	33.7	34.3	38.1

* החיסכון הפרטי מתייחס למשקי בית, עסקים ומלכ"ר; כידוע לא נערכת הפרדה בין רכיבים אלה.

שכן מיון המסים לישיירים ולעקיפים אינו חד וחלק. כך, למשל, מוגדר מס מעסיקים כמס עקיף, וניתן אולי לראותו כתוספת להוצאות העבודה, מצד אחד, וכמס הכנסה, מצד שני.

בחינת התחלקות ההכנסות בין ההכנסות מעבודה להכנסות שאינן מעבודה, מורה על עלייה גדולה בחלק העבודה בהכנסות הסקטור הפרטי ללא דיור בשנתיים האחרונות. הדבר התבטא בעלייה ריאלית בהוצאות העבודה לשעת עבודה ב-1976. לעומת זאת ירד שיעור התמורה ליחידת הון ירידה חריפה. הסיבה לכך אינה רק עליית הוצאות העבודה, אלא גם הצטברות הון בלתי מנוצל במימדים גדולים. ראוי להזכיר, שהתפתחות זו ברובה נובעת מענף הבנייה. עלייה בהוצאות העבודה, והירידה בתשואה להון, יהיו חריפים יותר אם נכלול את מס המעסיקים במסגרת הוצאות העבודה; עם זאת, יש לזכור שיישום הרפורמה במס הכנסה הגדיל את הוצאות העבודה, שסווגו קודם לכן כהוצאות (כגון אחזקת רכב, טלפון וכו'). מכל מקום, חלה ירידה חדה ברווחיות הייצור, אך כללית היא לא גרמה לפיטורי עובדים; בענף אחד, שבו בולטת הירידה ברווחיות, והוא ענף הבנייה, היה צמצום במספר המועסקים.

6. החיסכון הלאומי

החיסכון הלאומי מתוך התוצר הלאומי הגולמי ירד לעומת הרמה השלישית הנומינלית הגבוהה אליה הגיע בשנה הקודמת. כשיעור מהתוצר הלאומי הגולמי, ירד החיסכון הלאומי במידת מה

לוח ב' 12

החיסכון הלאומי, 1973 עד 1976 (מחירים שוטפים)

1976	1975	1974	1973	
(מיליוני ל"י)				
18,372	20,490	16,073	11,485	1. חיסכון פרטי גולמי *
-25,650	-24,878	-16,514	-12,077	2. חיסכון ציבורי (א - ב)
15,785	9,171	5,559	4,319	א. הכנסות הסקטור הציבורי נטו **
41,435	34,049	22,073	16,396	ב. צריכה ציבורית
-7,278	-4,388	-441	-592	3. החיסכון הלאומי הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי (1) + (2)
16,636	10,245	7,631	9,067	4. העברות חריגניות מחוץ-לארץ ***
9,358	5,857	7,190	8,475	5. החיסכון הלאומי הגולמי מכל המקורות (3) + (4)
12,655	9,407	6,210	4,058	6. פחת
-19,933	-14,475	-6,836	-4,650	7. החיסכון הלאומי הנקי מהתוצר הלאומי הנקי (6) - (3)
-3,297	-4,230	795	4,417	8. החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות (6)-(5)
(אחוזים)				
-7.6	-6.7	-1.2	-1.6	9. שיעור החיסכון הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי
5.5	3.9	7.6	13.1	10. שיעור החיסכון הגולמי מכל המקורות
-24.1	-22.0	-14.2	-13.9	11. שיעור החיסכון הנקי מהתוצר הלאומי הנקי
-5.8	-3.5	0.9	7.3	12. שיעור החיסכון הנקי מכל המקורות (בניכוי פחת)

* ממקורות פנים, ללא ניכוי מילוח חובה.

** אינו כולל מסים נטו על היבוא, הכלולים בעודף היבוא, כתיקון לשער החליפין הרשמי.

*** העברות חריגניות, בניכוי תשלומי ריבית נטו של הסקטור הציבורי.

(הרמה השלילית של שיעור החיסכון עלתה). שיעור החיסכון השלילי הגבוה מבטא את התלות הגדולה במקורות חוץ למימון הצריכה, תלות שעלתה ב-1975 ונמשכה ב-1976. ירידת שיעור החיסכון הלאומי ב-1976 נבעה מעלייה בשיעור החיסכון הציבורי וירידה בשיעור החיסכון הפרטי. הגידול בשיעור החיסכון הציבורי נעוץ בעלייה בהכנסות הסקטור הציבורי ממסים, ומירידה ריאלית ברוכ רכיבי הצריכה הציבורית (ראה סעיף 2 לעיל). הגידול הרב ב-1976 בהעברות חד צדדיות (עליית חלקו של המענק בסיוע האמריקאי) הביא לעלייה בשיעור החיסכון הגולמי מכל המקורות. זהו ביטוי לעובדה, שחלק יותר גדול מעודף היבוא מומן בדרך שאינה יוצרת התחייבות כלכלית של המשק.